

ประเพณีล้านนา : ประเพณีปีใหม่เมือง

เผยแพร่โดย มูลนิธิหลวงปู่ทวน

วันปากปี

วันปากปี วันที่สี่ของประเพณีปีใหม่ จัดว่าเป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่งในเทศกาลปีใหม่ ถือเป็นวันแรกของปี วันนี้นักล้านนาจะกินแกงขนุนกันทุกครอบครัว เพราะเชื่อว่าจะหนุนชีวิตให้เจริญก้าวหน้า ช่วงสายๆ ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่ไ้บ้าน เพื่อทำบุญเสวยไ้บ้าน หรือส่งเคราะห์บ้าน บางแห่งอาจจะต่อด้วยพิธีสืบชะตาหมู่บ้าน และพากันไปขมาคารวะ ดำหัว พระเถระผู้ใหญ่ตามวัดต่างๆ ในตอนค่ำของวันนี้จะมีการบูชาเทียน สืบชะตา ลดเคราะห์ รั้โชค เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลแก่ครอบครัว

กินแกงขนุน

ในวันปากปีดังกล่าว มีความเชื่อของคนล้านนาอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือ การที่ทุกหลังคาเรือนจะมีการทำอาหารที่เหมือนกันเกือบทุกบ้าน คือการทำแกงขนุน หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่า "แกงป่าขนุน" โดยเชื่อกันว่า เมื่อได้ทานแกงดังกล่าว

จะช่วยส่งหนุนให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ประกอบกิจการงานใดก็สำเร็จผล มีคนมาอุดหนุนค้าจุนอีกทั้ง เกิดสิริมงคลในครอบครัว ทั้งนี้เหตุผลของการทานแกงขนุนดังกล่าว อาจจะมาจกชื่อขนุน ที่มีความหมายถึงการเกื้อหนุน ค้าจุน ครอบครัวให้เจริญรุ่งเรืองหรือตลอดปีของคนล้านนา

บูชาข้าวลดเคราะห์

ในช่วงเช้าของวันปากปี พิธีกรรมจะเริ่มต้นที่วัดของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งเรียกว่า การบูชาข้าวลดเคราะห์ เป็นการนำเอาข้าวมาปั้นเป็นก้อน จำนวน ๘ ก้อนหรือตามอายุของแต่ละบุคคล ต่อจากนั้นนำไปถวายแด่พระประธานและพระสงฆ์ในพระวิหาร ซึ่งบางแห่งเรียกพิธีกรรมนี้ว่า การบูชาเคราะห์ปีใหม่ หรือบูชาสระเคราะห์ ในบางชุมชนหรือบางหมู่บ้านจะกระทำกันที่บ้านเรือนของตน โดยมีปู่อาจารย์จะมาทำพิธีให้ที่บ้าน ซึ่งเป็นอันเสร็จพิธีช่วงเช้าของวันปากปี แต่บางแห่งก็ไม่มีปรากฏพิธีกรรมดังกล่าวนี้เลย (โองเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๓๑)

ส่งเคราะห์บ้าน

พิธีส่งเคราะห์บ้าน เป็นพิธีทำบุญเสาะใจบ้าน ใจบ้าน คือบริเวณที่ตั้งของเสาะใจบ้าน หรือเสื่อบ้าน ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน จะมีหลักไม้จำนวน ๕ ต้น บางแห่งมีหอพ้อบ้าน หรือต้นไม้ใหญ่เป็นสัญลักษณ์ เสาะใจบ้านเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของหมู่บ้าน ที่สิ่งสถิตของเหล่าเทพยดาอารักษ์

พิธีการจะประกอบด้วย การจัดทำรั้วราชวัตร ประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อยและอื่นๆ อย่างสวยงาม แล้วเตรียมอาสน์สงฆ์ไว้ด้วย จากนั้นให้โยง ฝ้ายล้วงหรือด้ายสายสิญจน์จากเสาะใจบ้านต่อ ๆ กันทุกหลังคาเรือน และจะทำตะไต้ไม้ไผ่สานขนาด ๙๐ X ๙๐ เซนติเมตรจำนวน ๙ แผง บางแห่งก็ ๔ แผง สำหรับส่งทิศทั้ง ๔) แล้วใช้ดินเหนียว หรือแป้งข้าว ปั้นเป็นรูปสัตว์ เช่น ช้าง ม้า หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น อย่างละ ๑๐๐ ตัว วางบนตะไต้พร้อมทั้งใส่เครื่องบูชาต่าง ๆ อันประกอบด้วย ข้าว อาหารคาวหวาน ผลไม้ต่าง ๆ กล้วย อ้อย หมาก พลูเมียง บุหรี่ และให้ใช้ไม้ทำ หอกดาบแหลนหลาวหน้าไม้ปืนธนู วางบนตะไต้ทั้ง ๙ นั้น

เพื่อเตรียมทำพิธีส่งเคราะห์บ้าน หรือพิธีส่งนพเคราะห์ทั้ง ๙ ซึ่งบางทัศนคติของชาวล้านนาได้ให้ความหมายว่า เป็นการส่งให้แก่ท้าวเวสสุวรรณ ผู้เป็นเจ้าของใหญ่ในหมู่ภูตผีปีศาจทั้งหลาย และเป็นท้าวโลกบาลผู้หนึ่งซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลรักษาโลกให้เป็นปรกติสุข

หลังจากนั้นในช่วงเวลาประมาณ ๑๐:๐๐ น. ชาวบ้านก็จะเริ่มทยอยเข้ามาสู่บริเวณปะรำพิธี ซึ่งตั้งอยู่กลางหมู่บ้านหรือใจบ้านในภาษาล้านนา เพื่อร่วมประกอบพิธีดังกล่าว โดยพิธีจะเริ่มที่แต่ละครอบครัว จะนำเอาเสื้อผ้าของสมาชิกทุกคนในครอบครัว และทรายกลางแม่น้ำมารวมไว้ตรงกลางปะรำพิธี พร้อมกับนำข้าวปลาอาหาร ขนมมณเฑียรที่เตรียมมาจากบ้าน มาใส่ไว้ในตะไต้ทั้ง ๙ ตะไต้ที่เตรียมไว้

อีกอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีส่งเคราะห์ และสืบชะตาบ้านคือ แต่ละบ้านหรือแต่ละครอบครัวจะโยงด้ายสายสิญจน์ไปรอบ ๆ บ้าน แล้วเอาไปผูกเชื่อมต่อกับบ้านใกล้เคียง โดยพิธีกรรมการส่งเคราะห์บ้านจะเริ่มจากปู่อาจารย์ จะทำการกล่าวโอกาสส่งเคราะห์ในแต่ละทิศ โดยการนำตะไต้ไม้ไผ่ที่ประกอบไปด้วยเครื่องพิธีกรรมต่างๆ ไปวางไว้ในแต่ละทิศจนครบทั้ง ๘ ทิศและอีกหนึ่งตะไต้จะนำมาวางไว้ที่กลางปะรำพิธี จากนั้นปู่อาจารย์ก็จะเริ่มพิธีการส่งเคราะห์ โดยการกล่าวโอกาสส่งเคราะห์บ้าน

หลังจากปู่อาจารย์กล่าวโอกาสส่งเคราะห์จบ ชาวบ้านผู้ร่วมในพิธีจะนำน้ำขมิ้นสั้มปล่อยมาพรหมที่ ศีรษะของตนเองพร้อมกับสะบัดลงไปทีละจนครบทั้ง ๙ ตะเกี๋ยเป็นการส่งเคราะห์ของตนเองลงไปในแต่ละ ดั่งกล่าว (รังสรรค์ จันดี และวิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๕๔๘; โสภณเสียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๓๑ - ๓๒)

สืบชะตาหมู่บ้าน

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีส่งเคราะห์บ้าน ต่อมา ก็จะเป็นการสืบชะตาหมู่บ้าน โดยพิธีจะเริ่มที่ผู้นำหมู่บ้านจะทำการอาราธนา นิมิตพระภิกษุสงฆ์สามเณรจำนวน ๕ รูป ๗ รูป หรือ ๙ รูป (ตามแต่หมู่บ้าน ดั่งกล่าวนั้นจะมีพระภิกษุสงฆ์จำพรรษามากน้อยเพียงใด) เพื่อมาเจริญพุทธมนต์ซึ่งก่อนหน้าพิธีกรรมดั่งกล่าว ปู่อาจารย์จะกระทำการขึ้นท้าวทั้งสี่ เพื่อเป็นสัญญาณให้ท้าวจตุโลกบาล รับรู้ถึงพิธีกรรมดั่งกล่าว อีกทั้งช่วย คุ่มครองการทำพิธีกรรมดั่งกล่าว ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งพิธีกรรมการขึ้นท้าวทั้งสี่ จะเป็นพิธีที่ต้องกระทำ ไม่ว่าจะเป็งานมงคลหรืออวมงคลของคนล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากนั้นเมื่อพระสงฆ์มาถึงปะรำ พิธีที่ประกอบพิธีกรรม ปู่อาจารย์ก็จะนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นนั่งบนอาสนะที่เตรียมไว้ โดยปู่อาจารย์จะเริ่มนำ กล่าวไหว้พระสวดมนต์ พร้อมทั้งขอศีล จากนั้นปู่อาจารย์จะกล่าวอาราธนาพระปริตรเพื่อที่พระสงฆ์จะได้เริ่ม สวดพุทธมนต์ โดยปู่อาจารย์จะนำด้ายสายสิญจน์ ที่โยงมาจากแต่ละบ้านและโยงมาจากกองเสื่อผ้า และ กะละมังที่บรรจุน้ำขมิ้นสั้มปล่อยให้แก่พระสงฆ์ผู้ทำพิธี มีการประเคนบาตรน้ำพุทธมนต์แก่พระสงฆ์รูปแรกผู้ เป็นประธานสงฆ์ จากนั้นพระสงฆ์จะเจริญพุทธมนต์ เสร็จแล้วชาวบ้านจะถวายจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ พร้อมทั้ง พระสงฆ์กล่าวอนุโมทนาพิธีเป็นอันเสร็จพิธี

หลังจากพิธีส่งเคราะห์บ้านและสืบชะตาบ้านเสร็จสิ้น บรรดาชาวบ้านผู้ร่วมพิธีจะแบ่งน้ำขมิ้นสั้ม ปล่อย ที่พระสงฆ์ทำการเจริญพุทธมนต์เสร็จเรียบร้อยแล้ว และนำเอาเสื่อผ้าของตนพร้อมกับทรายกลางน้ำ กลับบ้าน โดยนำทรายดังกล่าวไปหว่านบริเวณรอบๆ บ้านด้วยความเชื่อที่ว่า สามารถป้องกันภูตผีปีศาจและ เป็นสิริมงคลแก่บ้านเรือนของตน ในส่วนของน้ำขมิ้นสั้มปล่อย จะนำมาสรงน้ำพระบนหิ้งพระของตน ตลอดจนนำไปประพรมให้แก่ลูกหลาน ที่ไม่ได้ไปร่วมพิธีส่งเคราะห์ และสืบชะตาบ้านดั่งกล่าว ถือเป็นอัน

เสร็จพิธีส่งเคราะห์ และสืบชะตาบ้านในวันปากปีของล้านนา (โองเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา , ๒๕๕๑, หน้า ๓๒)

คำหัวผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน

วันนี้เป็นวันเริ่มคำหัวบุคคลสำคัญของชุมชน การคำหัวแบบนี้ นิยมร่วมกันทำทั้งหมู่บ้านโดยจะมีการปรึกษาหารือกันว่าจะไปคำหัวใครบ้าง เช่น คนแก่คนเฒ่าที่มีอายุมากที่สุดในชุมชน กำนัน พ่อหลวง นายอำเภอ ผู้ว่าราชการ ชาวบ้านทุกคนจะต้องนำของคำหัวมารวมกัน และจัดริ้วขบวน ฟ้อนรำแห่โหมม ประโคมฆ้องกลองกันอย่างเอิกเกริกงดงาม

เครื่องพิธีสำหรับคำหัวนั้น ประกอบด้วย เครื่องเคารพซึ่งประกอบด้วยข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน น้ำขมิ้นส้มป่อย และของบริวารอื่น ๆ เช่น มะม่วงมะปรางแตงกวา กัลยอ้อย ขนมห ข้าวต้ม หมากพลู บุหรี่ หรือเงินทองใส่ไปด้วยก็ได้ หรืออาจจะมีเสื้อผ้า กางเกง ผ้าซิ่น ผ้าขนหนูหรือของที่ระลึกอื่น ๆ จัดตกแต่งใส่พานหรือภาชนะเรียบร้อยสวยงาม

หรือจะจัดอย่างพานบายศรี พุ่มดอกไม้ทำนองเดียวกับการแห่ครัวทาน (เครื่องไทยทาน)ก็ได้ และนิยมทำเครื่องสักการะล้านนา ประกอบด้วยต้นดอก ต้นผึ้ง ต้นเทียน หมากสุ่ม หมากเบง หอบอุ้มหรือหามแห่ไปในขบวน การไปคำหัวนี้ จะไปตั้งแต่เช้าก็ได้แล้วแต่สะดวก แต่การไปคำหัวเป็นขบวน มักไปตอนเย็น ประมาณ ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ นาฬิกา เพราะเป็นเวลาที่เย็นสบายไม่ค่อยร้อน เมื่อขบวนคำหัวไปถึงบ้านผู้อาวุโส ผู้เป็นหัวหน้าก็จะนำพานข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน และน้ำเข้าขมิ้นส้มป่อยรวมทั้งของที่นำไปคำหัว ไปมอบด้วยความเคารพ และกล่าวขอขมาลาโทษเป็นทำนองว่า

"วันนี้เป็นวันเดือนขึ้นปีใหม่หมู่ลูกหลานทั้งหลาย ได้มาขอขมาลาโทษพ่ออู๋ แม่อู๋ (หรือบอกชื่อผู้รับการค้าหัว) แม่นว่าพวกข้าเจ้าทั้งหลายได้ปากล้ำคำเหลือ ล่วงเกิน ด้วยประการใด ๆ ก็ดี ขอพ่ออู๋ แม่อู๋ (หรือบอกชื่อผู้รับการค้าหัว) ได้หื้อขอขมาลาโทษแก่ฝูงข้าเจ้าทั้งหลายด้วยเทอะ"

ผู้รับค้าหัวจะรับประเคนของแล้วเอาผ้าขาวม้าหรือผ้าสไบพาดบ่าแล้วให้พรด้วยโวหารว่า เอวังโหนด ดีแล อชชะในวันนี้ ก็เป็นวันดี ศรีอันประเสริฐ ล้ำเลิศกว่าวันทั้งหลาย บัดนี้รวิสังขารก็ล่วงพ้นไปแล้ว ปีใหม่แก้วก็มารอดมาถึง ลูกหลานทั้งหลายก็ปละเสียดยังริต ปริตเสียดยังปาเวณี เจ้าทั้งหลายก็ได้น้อมนำมายังมธุบุพผาและสุคันโธทกะ สัพพะวัตถุนานาทั้งหลาย มาขอสมาคารวะตนตัวผู้ข้า ว่าฉันนี้แท้ ดีหลี

แม่นว่าเจ้าทั้งหลายได้ปากล้ำคำเหลือ ขึ้นที่ต่ำ ย่ำที่สูง ผิดด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ดั่งอันก็ดี ผู้ข้าก็จักโอโหสิกรรมหื้อแก่สูเจ้าทั้งหลาย แม่นว่าสูเจ้าทั้งหลายจักไปสู่ จตุทิศสะ อัฐทิศสะ วันตกวันออกออกได้หนเหนือค้ำขายวาย ล่อง ท่องเที่ยวบ้านเมือง และอยู่บ้านชองหอเรือนก็ดี จุ่งหื้ออยู่ชุ่มเนื้อเย็นใจ หื้อเป็นที่ปิยะมะนามักรักจำเริญใจแก่หมู่คน และเทวดา แล้วจุ่งหื้อก้านกุงรุ่งเรืองไปด้วยโภคะธนะธนัง ข้าวของเงินคำสัมปตติทั้งหลาย แม่นจักกินก็อย่าหื้อได้ผลลาญ จักทานก็อย่าหื้อได้เสียด หื้อมีอายุยืนยาวนั้นแท้ ดีหลี สัพพิ ติโย... อายุ วัฒน โณ สุขัง พลัง

เมื่อผู้ให้พรกล่าวจบต่างก็ยกมือจรดเหนือหัวพร้อมเปล่งเสียง "สาธุ" พร้อม ๆ กัน เสร็จแล้วผู้รับการค้าหัว ก็จะได้รับเชิญไปเสในพานใหญ่ที่เตรียมไว้ เอามือจุ่มลงในน้ำมันสัมปถอยแล้วลูบศีรษะของตน เป็นกิริยาว่าได้ค้าหัวแล้ว และนำน้ำมันสัมปถอยเทลงในขัน ต่อจากนั้นมีการรดน้ำผู้ที่เคารพหรืออาจมีการสนทนาสักครู่หนึ่ง ฝ่ายที่ไปคารวะก็จะลากลับแต่หากเจ้าภาพจะไปเลี้ยงดูการวะแล้ว การเลี้ยงก็จะเริ่มตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไป อนึ่งการค้าหัวนี้ไม่นิยมกระทำก่อนวันพญาวัน และควรกระทำให้เสร็จสิ้นหลังช่วงสงกรานต์ไม่เกินเจ็ดวัน (โองเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๒๙-๓๑; สงวน โชติสุขรัตน์, ๒๕๑๕, หน้า ๑๘-๒๓)

บูชาเทียนปีใหม่

ในช่วงค่ำ จะเป็นพิธีกรรมในส่วนของครอบครัวที่จะกระทำกันในบ้านเรือนของตน พิธีกรรมดังกล่าวคือ การจุดเทียนบูชาบ้านเรือนหรือคนล้านนาเรียกว่า ต่อมเทียนบูชาพระเจ้า

โดยเทียบดังกล่าวจะมีอยู่สามเล่ม คือ เทียนบูชาลวดเคราะห์ เทียนบูชาสี่ชะตา และเทียนบูชาโชคลาภ บางท้องถิ่นจะมีการ "ตามขี้สายเท่าอายุ" (การจุดเส้นไฟเท่าจำนวนอายุ) ขี้สายหรือเส้นไฟนี้จะทำมาจากเส้นด้ายพื้นเมือง นำไปชุบขี้ผึ้งหรือไขมัน หรือน้ำมันมะพร้าว ปัจจุบันนิยมชุบน้ำมันพืชที่ใช้ในครัวเพราะง่ายดี พอค่าลงก็จะเอาขี้สายเท่าอายุไปจุดบูชาที่ลานพระธาตุเจดีย์ในวัด หรืออาจจุดที่ลานทรายหน้าพระวิหาร ตรงที่สายตาพระเจ้าตาก หรืออาจจุดที่ลานบ้านของตัวเองก็ได้ การตามขี้สายเท่าอายุนี้ บางท่านก็ว่าเป็นการเผาอายุสังขารเก่าให้พ้นไป บางท่านก็ว่าเป็นการเผาเสนียดจัญไร อุบาทว์ อาถรรพณ์ ชีตขวงต่างๆ ที่ติดตัวเรามาให้หมดสิ้นไป บางท้องถิ่นก็ให้เพิ่มขี้สายไปอีกเส้นหนึ่ง ถือว่าเป็นการสี่ชะตาตัวเรา ให้รุ่งเรืองรุ่งโรจน์ประดุจเปลวไฟในปีใหม่ที่มาถึงนี้ (โองงเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๓๓)

ความเชื่อบางประการเกี่ยวกับวันปากปี

วันปากปีควรกินข้าวกับแกงขนุน เพราะจะมีสิ่งดีๆ มาอุดหนุนค้าจุนตลอดปี วันนี้นิยมสี่ชะตาบูชาเทียนสะเดาะเคราะห์ รับโชค เพราะเชื่อว่าจะคุ้มครองไปตลอดทั้งปี ปลุกพืชพรรณไม้ผลวันนี้ก็เชื่อว่าจะได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ (โองงเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๔๓)

ที่มา : <https://lannainfo.library.cmu.ac.th/lannatradition/newsyear-wanpakpee.php>